

Et cum spiritu tuo. Dominus vobiscum semper dicitur in plurali, licet solus adsit minister, quia hic gerit personam omnium fidelium.

Episcopus ante orationem dicit *Pax vobis*, illius utens eulogio, cujus fungitur pontificio; sed tantum hic prima vice, quoniam hæc fuit prima vox Christi ad discipulos, cum eis post resurrectionem apparuit. Adinstar vero sacerdotum cæterorum dicit postea *Dominus vobiscum*, ut se unum ex ipsis ostendat (1).

Sacerdos, antequam se vertat ad populum, osculatur altare, quod considerari potest vel ut simplex salutatio altaris, vel etiam ut signum amoris erga Christum, ut sacerdos quasi a Christo accipiat benedictionem, quam populo impertiturus est. Interea manus extendit super altare, ut facilius se inclinet, et osculetur, vel etiam ut Christum per altare figuratum complectatur. Se vertit ad populum, quia eum alloquitur. Debet habere oculos demissos præ modestia. Dicendo *Dominus vobiscum* manus extendit et jungit, ut non tantum sua conversione et verbis, sed et gestu populum salutet, seque ex sincero et vehementi affectu bonum populo apprecari innuat.

62. Collectis præmittitur *Oremus*, ut sacerdos seipsum et populum excitet ad orandum. Interea sacerdos caput versus crucem inclinat ex humilitate et reverentia, quam natura inspirat omnibus, qui sermonem cum superiore habituri sunt; atque extendit jungitque manus, ut exprimat actum devote supplicantis et auxilium a Deo quærentis. Extensis deinde manibus legit orationem, quatenus manuum extensio est actus Deum orantis; ut sic non tantum voce et corde, sed et actione et corpore in Deum feratur, seque et populum mente ad Deum elevet, atque ad devotam excitet orationem. In conclusione orationis manus jungit, ut in statu supplicii orationem concludat; scilicet dum dicit *Per Dominum nostrum*, ut majori veneratione caput inclinet sub ss. nomine

(1) Innocentius III, lib. 2, c. 23.

Jesu; et si oratio aliter concludatur, dum dicit *In unitate*, ut hoc facto exprimat unitatem in divinis.

Fideles et minister arguendi non sunt, qui cum celebrante orant, et approbant orationem, quam non intelligunt; quia sciunt, celebrantem non alias quam ab Ecclesia approbatas dicere orationes, et Ecclesiam nihil a Deo petere, nisi quod est Deo gratum ipsisque salutare.

Oratio, quæ in missa dicitur, collecta etiam appellatur, vel quia sacerdos, qui veluti mediator est inter Deum et hominem vota omnium colligit; vel quia brevis est oratio, quam sacerdos recitat super populum congregatum; vel quia omnes collectis in se animis cogitationes et affectus suos ad Deum elevant (1).

DE EPISTOLA, GRADUALI, EVANGELIO ET SYMBOLO.

63. Mos epistolam initio missæ legendi, antiquus et quidem sacrificio cœvus dicendus est; cujus origo invenitur in synagoga judæorum, qui a lectione Moysis et Prophetarum conventuum suorum sumebant exordium: unde Apostoli a lectione Scripturæ sacræ sacrificium incipere consueverunt. Variæ autem nunc præmittuntur orationes, ad melius audiendas et percipiendas instructiones.

Dicitur epistola, quia sæpe et præcipue in dominicis et festis ex epistolis Apostolorum desumitur: legitur tamen etiam ex omnibus aliis Scripturæ libris, evangelii exceptis, et in feriis quidem ordinariæ ex veteri testamento. Inscribitur lectio quia olim non cantabatur, sed alta voce legebatur.

In lectionibus veteris testamenti initium esse solet *In diebus illis*, finis autem *Ait Dominus omnipotens*: quia in libris illis hæc sæpe sunt in usu. Titulus etiam *Sapientiæ* communis est lectioni proverbiorum, canticorum et ecclesiastici, quia hi libri dicuntur sapientiales ex ss. Patrum

(1) Bened. XIV, de sac. m. sect. 1, § 109.

antiquo usu et ritu. In epistolis vero s. Pauli eadem de causa fit initium ab ea voce *Fratres*, et finis est *In Christo Jesu Domino nostro*. In aliis item apostolicis epistolis ob eandem causam utimur initio voce illa *Charissimi*, usitata a Petro et Joanne in suis epistolis (1).

Legendo epistolam sacerdos manus ponit super librum vel altare ad majorem commoditatem, et quia lectio aliam specialem positionem non exigit; licet etiam dici possit, per hoc innui, non satis esse legem audire et scire, sed manus operi esse admovendas ad legem adimplendam.

In missa solemnī subdiaconus ante et post epistolam in medio altaris debitam facit reverentiam, quia, cum olim epistola in ambone seu suggestu cantaretur, ante discessum et post reditum altari reverentiam exhibebat: unde hæc reverentia, quamvis epistola jam prope altare cantetur, servata est.

Subdiaconus post finem epistolæ, et contra diaconus ante evangelium ad celebrantem accedit, ad accipiendam benedictionem, quia lex per epistolam significata finem accepit in Christo, evangelium vero ab eodem Christo originem sumpsit. Osculantur manum celebrantis in signum reverentiæ erga illum, et venerationis erga instrumentum, quo benedicuntur.

64. Epistolam sequuntur graduale, tractus aut sequentia, ut instructioni addatur oratio, aut alia adjungantur, quibus affectus instructioni in epistola perceptæ et in evangelio percipiendæ, aut etiam missæ convenientes excitentur, et sic fideles instructionem attentius audiant, et meliori corde percipiant, atque conservent. Item in missa solemnī graduale, tractus et sequentia inserviunt, ut chorus occupetur tempore, quo celebrans dicit *Munda cor*, evangelium recitat, et thus imponit.

Graduale ita vocatur, quia cantabatur in inferiori gradu, vel ad gradus altaris, vel juxta gradus pulpiti, in quo lege-

(1) Gavantus p. 1, tit. X, rub. 1.

batur evangelium, vel quia cantabatur, dum diaconus ascendebat gradus pulpiti evangelici (1).

Alleluja est vox hebraica, significans *laudate Dominum*, sed accentum jubilationis continet, qui latinæ versionī communicari nequit. Inseritur gradualī, ad excitandum in fidelibus sensum lætitiæ, ut sic meliori corde instructiones percipiant. Cum autem lætitiæ excitandæ inserviat, omittitur in quadragesima et in missa defunctorum, et tantum adhibetur in missis festivis et aliis, quæ mœrori et pœnitentiæ non ita sunt destinatæ. Ultimum *Alleluja* gradualis cantatur in missa cum pneumate seu longa serie notarum sub ultima syllaba, ad exprimendum cordis affectum, quo suspirat ad æternum gaudium, quod interminabile et ineffabile est, quasi præ magnitudine gaudii verba deficerent (2). Notandum autem, dum vox *pneuma* sub notis in libris apponitur, id non significare hanc vocem *pneuma* esse exprimendam et cantandam sub illis notis, sed ultimam præcedentem syllabam vel potius vocem inarticulatam seu aspirationem sub his notis protrahendam esse.

Tractus ita dicitur a verbo *trahere*, vel quia lente et lugubriter cantatur, vel quia olim tractim et sine interruptione a cantore cantabatur. Unde tantum locum habet in missis, quæ tempore mœrori et pœnitentiæ consecrato, ut a septuagesima usque ad pascha, aut in paramentis violaceis et nigris celebrantur. Componitur ex quibusdam psalmorum versibus, et aliquando etiam ex integro psalmo, ut in dominica prima quadragesimæ et palmarum, ac feria sexta parasceves.

Sequentia ita vocatur, quia sequitur post graduale, tractum aut versum per modum appendix loco pneumatis: dicitur etiam prosa, quia in ea non servatur versuum mensura. Est species hymni liberioris compositionis, in quo similis ultimarum syllabarum consonantia servatur, qui mysterii vel sancti præconia narrat, quique inservit ad lætitiā aut

(1) Gavantus p. 1, tit. X, rub. 2.

(2) Vid. Bona rer. lit. lib. 2, c. 6, n. 5, in fine.

compunctionem excitandam : quapropter in solemnitatibus paschæ, pentecostes et Corporis Christi cantu festivo, in festo vero septem dolorum et in missa defunctorum tonogubri persolvitur. Olim quælibet dominica et festum extra tempus a septuagesima usque ad pascha suam habebat sequentiam, sed, quia pleræque inconcinnæ erant, quinque supradictæ in liturgia Romana tantum servatæ fuerunt (1).

65. Orationes *Munda cor, Jube Domine, Dominus sit*, recitantur ante evangelium, ut sacerdos obtineat gratiam, evangelium digne legendi et fructuose annuntiandi, ne enarrat justitias, et assumat testamentum, cujus disciplinam odio habet; et ne verbum sine fructu efficiatur.

Celebrans in oratione *Munda cor* adducit actus divinæ potentiæ et misericordiæ erga Isaiam Prophetam VI, 6, ubi refertur Seraphim calculo, quem tulerat de altari, tetigisse os Isaïæ et dixisse : *Ecce tetigit hoc labia tua, et auferetur iniquitas tua, et peccatum tuum mundabitur.* Hos divinæ potentiæ et misericordiæ actus postulat sacerdos in se quoad effectum renovari; firmiterque confidens huic potentiæ et misericordiæ, maxima cum fiducia et sancta quadam audacia subjungit *Jube Domine benedicere*, id est : jube seu impera tibi metipsi, ut mihi benedicas. Sacerdos petit mundari non tantum cor, sed etiam labia; et ut Dominus sit non tantum in corde sed etiam in labiis, quia peculiaris etiam ad elocutionem gratia, quæ linguam moderatur et gubernat, requiritur juxta illud Prov. XVI, 1. *Est Domini gubernare linguam.*

Sacerdos has orationes dicit in medio altaris ob imaginem Crucifixi, ut Christum, a quo gratiam evangelium digne annuntiandi petit, quasi præsentem alloquatur. Prævie elevat oculos, ut verbis et actione simul Deum alloquatur, suamque mentem et attentionem per exteriora ad Deum dirigat. Oculos tamen statim demittit, et se profunde inclinat, ut majori humiliatione gratiam efficacius consequatur. Infra

(1) Lebrun, tom. 1, p. 2, art. 6.

orationem manus ante pectus junctas tenet, ut Deum devote oret in statu supplici; manibus autem altare non tangit ob majorem reverentiam erga Christum per altare representatum. Secreto dicit has orationes, quia pro se tantum orat.

66. Missale transfertur ante evangelium, quia, quando fideles olim offerebant panem et vinum juxta cornu epistolæ ante offertorium, libri translatio necessaria erat. Quidam libri translationem fieri dicunt, quatenus cornu epistolæ significat judæos, et cornu evangelii christianos : unde epistola legitur in cornu sinistro altaris, quia eloquia Dei judæis primo credita sunt, et deinde missale ante evangelium transfertur, ad significandum lumen fidei a judæis ad gentes fuisse translatum; et tandem, ut hic addi potest, missale in fine missæ iterum transfertur ad cornu epistolæ, ad denotandum judæos in fine mundi rursus illuminandos esse (1).

67. 1. Sacerdos evangelium legens, oblique stat versus librum oblique quoque super altare positum, ut sit semiversus ad populum, et populus evangelium facilius percipiat.

2. Præmittit *Dominus vobiscum*, ut per Dei gratiam et assistentiam verbum cadat in terram bonam, et fructum referat. Non autem se vertit ad populum, quia est semiversus ad eum.

3. Dicens *Initium* aut *Sequentia*, sinistram ponit super missale, deinde super pectus, ne sola in aëre pendula indecenter hæreat; et pollice dextræ manus signat prima verba evangelii, ad significandum evangelium suam virtutem a cruce trahere, vel etiam evangelium esse verba illius, qui in cruce pependit. Deinde se signat super frontem, os et pectus ad significandum, evangelium menti esse imprimendum, ore profitendum, et opere adimplendum : item in fronte, ubi pudor se maxime prodit, contra pudorem, ad significandum se paratum esse, ad evangelium non erubescendum; in ore contra silentium, ad evangelium libere profitendum; et in pectore contra simulationem fidei, ad indicandum, se

(1) Innocentius III, lib. 2, c. 34.

internam habere fidem, et corde credere ad justitiam. Hæ cruces fiunt pollice, quia partes signandæ totam manum decenter admittere nequeunt.

4. Sacerdos recitat evangelium junctis manibus in signum venerationis erga verbum Dei.

5. In evangelio, si fieri debeat, genuflectit, et ad nomen Jesu caput inclinatur versus missale, quia juxta synodum VIII, act. 10, c. 3, idem cultus debetur evangelio ac cruci, ob dignitatem evangelii, quod propria Christi verba continet (1).

6. Osculatur in fine prima verba evangelii in signum amoris erga verbum Dei, quod non tantum est credendum et profitendum, sed etiam amandum.

7. Infra evangelium omnes stant, ut hoc corporis situ significant, se esse paratos ad obediendum evangelio.

Ante evangelium dicitur *Initium*, quando incipit per prima verba illius evangelistæ, cujus evangelium legitur; et alias *Sequentia*, id est: hæc quæ sequuntur, desumpta sunt ex s. evangelio secundum etc. Evangelium incipitur per verba *In illo tempore*, nempe quo Christus vivebat in terra, aut prædicabat, nisi initium evangelii exprimat tempus, quo narrata evenerunt, uti est evangelium epiphaniæ. Post *Initium* etc. aut *Sequentia* etc. minister respondet *Gloria tibi Domine*, ut in nomine populi pro beneficio evangelii, quod mox auditurus est, Deum glorificet; et ut in fine gratias agat, respondet *Laus tibi Christe*.

Ad osculum missalis sacerdos dicit, *Per Evangelica dicta deleantur nostra delicta*, venialia scilicet, ad quorum remissionem sufficit contritio, quæ, Deo dante, per evangelicam lectionem facile concipi potest.

68. 1. Diaconus in missa solemniter deponit librum evangelii super altare, ut significet, se annuntiatum evangelium jussu et nomine Christi, cujus typum altare gerit; et ut innuat verba Christi ipso evangelio contineri.

2. Recitat orationem *Munda cor* genuflexus ad majorem

(1) Merati p. 2, tit. VI, n. 7.

humiliationem; et ante medium altaris ob imaginem Crucifixi, ut illum quasi præsentem alloquatur.

3. Diaconus petit a celebrante benedictionem, ut, sicut celebrans eam a Deo petit, ita diaconus eam accipiat a celebrante, in sacrificio Christi vices gerente. Dici etiam potest diaconum hic non tantum petere benedictionem seu gratiam evangelium digne annuntiandi, sed etiam missionem, de qua Apostolus ad Rom. X, 15, dicit: *Quomodo prædicabunt nisi mittantur*, eamque accipere sacerdotali benedictione.

4. Defert librum ante pectus non inclinatum sed erectum in reverentiam s. evangelii, quod liber continet, et de quo Christus Dominus dicit Matth. V: *Ut luceat omnibus, qui in domo sunt*. Licet autem idem sit liber, quo diaconus et subdiaconus utuntur, et epistola atque evangelium idem sit verbum Dei; hic tamen quædam fit distinctio occasione evangelii cantandi, quod propria Salvatoris nostri verba continet.

5. Liber ad locum evangelii defertur cum solemnitate, diaconus ante et post incensationem atque ad nomen Jesu libro caput inclinatur, pariterque versus eundem genuflectit, si fieri debeat, in venerationem s. evangelii, cui idem cultus debetur ac cruci. Celebrans tamen et alii ad nomen Jesu se inclinant versus crucem altaris, quia crux respectu ipsorum magis sensibiliter apparet.

6. Assistunt ceroferarii, ad solemnitatem augendam; excitandam fidem et devotionem, quibus fideles evangelium audientes affici debent; et ad significandum evangelium esse lucem illam, quæ illuminat omnem hominem venientem in hunc mundum.

7. Adhibetur incensum: 1º in venerationem evangelii, utque innotescat, quam digne sit æstimandum: 2º in typum Christi, qui ubique sparsit bonum odorem; et ad monitionem nostram, ut juxta evangelium viventes, ubique Christi bonus odor simus: 3º in repressionem dæmonis, ne rapiat verbum de cordibus audientium. Diaconus librum ter incensat, in medio, a dextris et a sinistris, ut fumo honorifico totaliter perfundatur.

8. Subdiaconus librum tenet coram diacono, illum defert ad celebrantem, et deinde ad credentiam, quatenus est minister diaconi : unde et nomen subdiaconi habet. Librum defert ad celebrantem sine ulla reverentia altari aut celebranti facienda ob reverentiam s. evangelii.

9. Celebrans infra cantum evangelii se sistit in cornu epistolæ, ut ad diaconum cantantem commode sese convertere, et evangelium audire possit. Post lectum a se evangelium non dicit *Per evangelica dicta*, sed post cantatum a diacono, quia evangelium legit voce submissa in sui gratiam, diaconus autem cantat in gratiam populi; cum igitur oratio ista sit communis, congruit, ut dicatur, percepta a populo instructione.

10. Celebrans post osculum libri incensatur tanquam principalis minister, in honorem quidem, sed etiam ut advertat se specialiter evangelium servare teneri, ad bonum odorem in Ecclesia Dei spargendum.

69. Symbolum, quod in missa recitatur, est Constantinopolitanum cum addito *Filioque*, quod tamen non raro Nicænum vocatur, et cum eodem confunditur. Nunc autem legitur, prout in Concilio Trid. sess. 3, exprimitur (1).

Legitur post evangelium, ut per evangelium corde credatur ad justitiam, et per symbolum ore fiat confessio ad salutem.

Sacerdos recitat *Credo* in medio altaris ob imaginem Crucifixi, ut ante imaginem Christi hanc fidei professionem proferat; alta voce, ut populum ad eandem fidem eliciendam et profitendam excitet. Dicens *Credo in unum*, elevat et extendit manus, ut ostendat se sincere in Deum credere; elevare enim et extendere manus est actus hominis ex corde consentientis : et dicens *Deum*, caput inclinat, tum ob accessum ad medium altaris, tum in honorem Dei nominis. Ad *Incarnatus est* genuflectit ob mysterium Incarnationis, in qua, quo major declaratur humilitas, eo magis hominem

(1) Vid. Gavantus p. 1, tit. XI, litt. h; Merati ibidem n. 1, 2 et 3; Durantus de rit. eccl. l. 2, c. 24; Bona rer. lit. l. 2, c. 8, n. 1 et 2; Lucius Ferraris *Symbolum*.

sese humiliare decet. In fine se signat, ut quasi sigillo crucis totius fidei professio firmetur, atque ex antiquo usu fidelium, se signandi in fine cujusque operis. Quoad reliqua vid. n. 59.

DE OFFERTORIO, OBLATIONE HOSTIÆ ET CALICIS.

70. Notandum officium missæ olim in duas partes distinctum fuisse : prima pars, quæ post evangelium terminabatur, dicebatur missa catechumenorum, quia catechumeni et pœnitentes illi interesse poterant; post evangelium autem catechumeni et pœnitentes dimittebantur, et incipiebatur altera pars, cui soli fideles intererant.

71. Dicitur *Dominus vobiscum*, ut, missa catechumenorum finita, fideles consequantur Dei assistentiam et gratiam, et sacrificio digne interesse valeant; cum autem Deus gratiam concedere non soleat nisi orantibus, sacerdos subjungit *Oremus*, ut se et fideles excitet ad orandum.

72. Per offertorium intelligi potest non tantum oblatio panis et vini, sed omnia quæ fiunt et leguntur post symbolum aut evangelium usque ad præfationem, sola tamen antiphona post *Oremus* offertorium dicitur; quia olim infra oblationem populi, et nunc infra oblationem panis et vini cantatur.

Hæc antiphona ad offertorium ortum ducit ex antiqua consuetudine fidelium, qui ad offertorium offerebant panem et vinum, unde ad consecrandum assumebatur, quod necessarium erat ad communionem celebrantis, ministrorum et fidelium, et reliquum cedebat ecclesiæ et ministris, vel pauperibus distribuebatur. Quapropter offertorium cantabatur ad occupandum et lætificandum populum eo tempore, quo dona sua offerebat. Quando olim ista oblatio vigeat, hæc antiphona longior erat, et constabat ex integro psalmo vel saltem ex parte psalmi cum repetitione versuum adinstar responsorii, ut cantus protraheretur usque ad finem oblationis; postquam autem post decem prima Ecclesiæ sæcula